

eser temelinde, “dâire-i adliyye” ve “kânûn-ı kadîm” kavramları esasına dayalı klasik siyaset anlayışına uygun bir özellik gösterir. Lâyhânın girişinde, değişen şartların ülkenin düzenini kargaşaya soktuğunu ve halkı infiale sürüklediğini belirten yazar iş başında bulunanların bu duruma nasıl çare bulabileceğini anlatır. Kendisi çözümler ve bozulmanın III. Murad’ın saltanat yıllarında (1574-1595) başladığı görüşündedir. O döneme kadar idareciler şeriata ve kanunlara riayet ediyor, adaleti gözetiyordu. III. Murad devrinden itibaren adalet bir yana bırakılmış, vezirler ve beyler birbirine düşmüş, kul taifesinin içine ecnebi (mesleğin dışından olanlar, devşirme olmayanlar) karıştırılmış ve makam sahipleri geleceğe dönük hiçbir ciddi tedbir almaz, günübürlük menfaatlerinden başka bir şey düşünmez hale gelmiştir.

Daha sonra bozuklukların ayrıntılı bir tahliline girilir. Burada devlet hazinesini zarara sokan sebeplerden birinin kul taifesinin sayıca çoğalması, diğerinin ise timar sisteminde dirliklerin hak sahiplerine verilmemesi ve rüşvetle iş görülmesi olduğu ileri sürülür. Ayrıca rüşvet ve kayırma yüzünden kânûn-ı kadîmden sapıldığı, devletin temel dayanakları olan iki ocağın (kul taifesi ve timarlılar) bozulmasıyla cephelerde başarısızlıkların meydana geldiği ifade edilir. Bozulan en önemli makamların başında ise vezirîâzamlık gelir. Eskiden herkes vezirîâzamdandan korkarken şimdi aksi vâkidir, dolayısıyla perişanlığın bir sebebi de idarecilerin vezirîâzamanın emirlerini dinlememeleri ve halka zulmetmeleridir. Sonuçta lâyiha yazarı bütün bozuklukları iyi bir vezirîâzamanın bulunmamasına bağlar. Bu sebeple padişahın, atalarının zamanında olduğu gibi doğru yolu gözeten bir idareci bulup vezirîâzam tayin etmesi şarttır. Kapı açılığı ve saray düzeni de bozulmuştur. Eskiden Endurun’da hizmet etmek üzere yetiştirilen iç oğlanları devşirme ve kul cinsinden seçilirken şimdi çoğu İstanbul’un şehir oğlanları, Türk, Kürt, Ermeni ve Çingene oğullarındandır.

Eserin zeylinde müellif din ve devlet işleriyle ilgili şu yedi soruyu ortaya koyar: 1. Askerî başarı elde edilemeyişinin sebepleri nelerdir; hükümdarın sefere çıkmaması bunda etkili midir? 2. Ordunun başarısızlığında kapıkulu sayısının artmasının rolü var mıdır? 3. Yeniçerilerin arasına karışan ecnebi ticaret ve zanaat erbabından zafer beklenebilir mi? 4. Dirliklerin eski kanunlara aykırı biçimde gelişigüzel dağıtılmasının sebebi nedir? 5. Kul taifesinin

içine reâyâ çocukları, kul cinsinden olmayan Türk, Kürt, Çingene ve Acmeler hangi yolla katılmıştır? 6. Yeniçerilere ulûfeleri tamam verilirken sipahilerin ve diğerlerinin mültezimlerin kapısına, yahudiler gibi kâfirlerin eline düşürüldüğü doğru mudur? 7. Padişaha ait hasırların gelirlerinin eskisi gibi toplanamamasının sebepleri nelerdir? Sonuçta yanlış giden işlerin düzeltilmesi için yapılacaklar konusunda bazı tavsiyelerde bulunmaktadır.

Klasik Osmanlı siyaset ve devlet anlayışının temel alındığı *Kitâb-ı Müstetâb*, somut konular üzerinde durması yönünden pratik özelliğiyle dikkat çekmektedir ve teorik kısımları dışında Gelibolulu Mustafa Âlî’nin *Nushatü’s-selâtin* adlı eserinin başlattığı bir tarzın örneklerindedir. Eserin muhtevası Koçi Bey’in kendi lâyhalarında *Kitâb-ı Müstetâb* müellifinin bakış açısından, yönteminden ve düşüncelerinden yararlandığını ortaya koymaktadır. Risâlenin üç nüshası tesbit edilmiştir. Bilinen en eski nüsha Süleymaniye Kütüphanesi’nde kayıtlıdır (Hamidiye, nr. 983). Diğer iki nüsha Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ile (nr. 537) Süleymaniye Kütüphanesi’ndedir (Fâtih, nr. 3514). Eserin bu nüshaları Yaşar Yücel tarafından karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır (*Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler, 1, Kitâb-ı Müstetâb*, Ankara 1974; *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar: Kitâb-ı Müstetâb, Kitabı Mesâlihü’l-müslimin ve menâfi’i’l-mü’minin, Hırzû’l-mülûk*, Ankara 1988).

BİBLİYOGRAFYA :

Koçi Bey, *Risâle* (haz. Yılmaz Kurt), Ankara 2011; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 25; M. Tayyib Gökbilgin, “XVII. Asırda Osmanlı Devletinde İslahat İhtiyaç ve Temayülleri ve Kâtip Çelebi”, *Kâtip Çelebi: Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, Ankara 1957, s. 197-218; Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar*, Ankara 1988, Giriş, s. XX-XXIII; Ahmet Uğur, *Osmanlı Siyâsetnâmeleri*, İstanbul 2001, s. 58; Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadimin Peşinde: Osmanlıda Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*, İstanbul 2010; Agâh Sırrı Levend, “Siyaset-nameler”, *TDAY Belleten* (1962), s. 190-191; Halil İnalçık, “Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700”, *Ar.Ott.*, VI (1980), s. 283-337; Coşkun Yılmaz, “Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları İle İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: İslahatnâmeler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, I/2, İstanbul 2003, s. 309-310; Orhan M. Çolak, “İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası”, a.e., I/2 (2003), s. 363-364.

MEHMET ÖZ

KİTÂBÜ’-t-TEZKİRE

(bk. TEZKİRETÜ’l-KURTUBİ).

KLYAŞTORNIY, Sergey Grigoreviç
(1928-2014)

Rus şarkiyatçısı,
Türkolog.

4 Şubat 1928’de Beyaz Rusya’nın Gomel şehrinde doğdu. 1945-1950 yıllarında Leningrad Devlet Üniversitesi Türk Filolojisi ile Yakınoğu ve Ortadoğu Tarihi Bölümü’nde öğrenim gördü. S. E. Malov, A. N. Bernştam, M. İ. Artamanov gibi Orta Asya tarihçilerinden ders aldı. 1950-1957 arasında Sovyet Jeoloji Enstitüsü’nün çeşitli bölümlerinde bibliyograf ve kütüphaneci olarak çalıştı. Bu sırada Türk dili ve Moğolca üzerine ihtisasını ilerletti. 1962’de “Drevnetyurskie runičeski pamyatniki kak istočnik po istorii Sredney Azii” (Orta Asya tarihi kaynağı olarak eski Türk runik yazılı anıtlar) adlı tezini A. N. Bernştam ve S. E. Malov’un rehberliğinde tamamladı. 1963’ten itibaren Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlimler Akademisi Doğu Araştırmaları Enstitüsü Leningrad Bölümü’nde Türkoloji ve Moğol Dili Bölümü’nün başkanlığını yürüttü. 1969-2009 yıllarında Leningrad Devlet Üniversitesi Türk Filolojisi Bölümü’nde, 1995-2009 arasında Saint Petersburg Devlet Üniversitesi Orta Asya ve Kafkasya Bölümü’nde, 1974-2012 yıllarında zaman zaman Kırgızistan Devlet Üniversitesi ile Kazakistan Devlet Pedagoji Üniversitesi’nde Türkoloji ve tarih dersleri verdi. Amerika, Polonya, Türkiye, Macaristan ve Azerbaycan’daki üniversitelerde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. 1992’de profesör oldu. 2005 yılında Indiana Üniversitesi International Altaistic Conference (IAC) tarafından altın madalya ile ödüllendirildi.

1947-1953 yıllarında A. N. Bernştam’ın öncülüğünde Sovyetler Birliği İlimler Akademisi tarafından düzenlenen Pamir-Fergana, 1949’da M. İ. Artamanov’un öncülüğünde Don-Volga boyu arkeoloji, 1954-1959 arasında N. M. Çernişov’un öncülüğünde Orta Asya jeoloji, 1960-1965 yıllarında Kırgızistan İlimler Akademisi Tarih, Arkeoloji ve Etnografi Enstitüsü, 1968-1973 Tuva-Sayan, 1969-1990 Moğolistan, 1991-1997 Kazakistan ve Kırgızistan, 1998-2002 Kırgızistan, 2003’te İrtiş bilimsel gezilerine katılarak bölgede yaşayan halkların dili ve edebiyatı, etnografyası, kültürü üzerine malzeme topladı. Kırgızistan İlimler Akademisi, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, Kereşi Çoma Macaristan Oryantalistler Cemiyeti tarafından şeref üyeliğine ka-

Sergey
Grigorevič
Klyastorniy

bul edildi. 1986-1996 yıllarında Kazakistan İlimler Akademisi Uygur Araştırmaları Enstitüsü'nde seminer ve ders vererek enstitü kadrolarının yetiştirilmesine hizmet etti. Sovyetler Birliği döneminde Türk tarihi hakkında çalışan pek çok akademisyenin ilmi danışmanlığını yaptı ve ülkede Türkoloji'nin gelişmesine büyük yardımları oldu. Düzenli biçimde Türkoloji konferansları tertip etti. Altı ciltlik *İstoriya Tatar* (Kazan 2002), *Tatarica Atlası* (Moskova 2005), *Voljskaya Bulgariya i Velikaya Step* (Volga Bulgaryası ve büyük bozkır) (Kazan 2006) gibi önemli eserlerin hazırlanması projelerinde görev aldı. Bazı kitapların editörlüğünü yaptı (*Arhivnie materialy o mongolskih i tyurskih narodah v akademičeskih sobraniyah Rossii* [Rus akademik koleksiyonlarında Moğol ve Türk toplulukları hakkında arşiv belgeleri]) (Petersburg 2000); *Rossiya i tyurskiy mir* (Rusya ve Türk dünyası) (Moskova 2002); *İstoriya Vostoka* (Doğu tarihi) (I-II, Moskova 2009). Sergey 21 Eylül 2014'te Petersburg'da öldü.

Esas uzmanlık alanı runik Türk yazıtları ve erken dönem Orta Asya Türk tarihi olan Klyastorniy, Rusya'da Türk tarihi, Türk dili ve edebiyatı üzerine her yıl düzenli biçimde neşredilmekte olan *Tyurkologičeskiy Sbornik*'in (Türkoloji derlemeleri) bazı sayılarının redaktörlüğünü yapmıştır: *Tyurkologičeskiy sbornik 2001: Zolotaya Orda i ee nasledie* (Altın Orda ve izleri) (Petersburg 2002); *Tyurkologičeskiy sbornik 2003-2004: Tyurski narodi v drevnosti i srednevekove* (İlk ve Ortaçağ'da Türk halkları) (Petersburg 2005); *Tyurkologičeskiy sbornik 2007-2008: istoriya i kultura tyurskih narodov Rossii i sopredelnuh stran* (Türkoloji armağanı 2007-2008: Rusya ve sınırdaş ülkelerdeki Türk halklarının tarih ve kültürü) (Petersburg 2008).

Eserleri. *Drevnetyurskie runičeski pamyatniki kak istočnik po istorii Sredney Azii* (Moskova 1964); *Kazahstan. Le-*

topis treh tısaçaletniy (Almatı 1992, T. I. Sultanov ile birlikte; eser Türkçe'ye de çevrilmiştir: *Kazakistan: Türkün Üç Bin Yılı*, trc. T. I. Sultanov, İstanbul 2003); *Stepnie imperii Evrazii* (Avrasya'da bozkır imparatorluğu) (Petersburg 1994, D. G. Savinov ile birlikte); *Vostočniy Turkestan glazami russkih putešestvennikov (vtoraya polovina XIX v.)* (Rus seyahatlerin gözüyle Doğu Türkistan [XIX. yüzyılın ikinci yarısı]) (Almatı 1998, A. A. Kolesnikov ile birlikte); *Gosudarstva i narodi Evraziyskih stepey* (Avrasya steplerinde devletler ve halklar) (Petersburg 2000, T. I. Sultanov ile birlikte, eser Almanca'ya çevrilmiştir: *Staa-ten und Völker in den Steppen Eurasiens*, Berlin 2006); *İstoriya Tsentralnoy Azii i pamyatniki runičeskogo pisma* (Orta Asya tarihi ve runik yazılı metinler) (Petersburg 2003); *Customary Law in the Ancient Turkic States of Central Asia: the Legal Documents and Practical Regulations Central Asian* (Kansas 2004); *Pamyatniki drevnetyurskoy pismennosti i etnokulturnaya Tsentralnoy Azii* (eski Türkçe yazılı metinler ve Orta Asya'nın etnokültürü) (Petersburg 2006); *Old Turkic Runic Texts and History of the Eurasian Steppe* (Bükreş 2008); *Gosudarstva i narodi Evraziyskih stepey: ot drevnosti k Novomu vremeni* (İlkçağ'lardan günümüze Avrasya'da devletler ve halklar) (Petersburg 2009, T. I. Sultanov ile birlikte); *Doroga Strabona kak çast Velikogo Şelkovogo puti* (Strabon'un seyahatinin büyük İpek yolu bölümü) (Petersburg 2009, Ş. Mustafaev ile birlikte); *Runičeskie pamyatniki Uygurskogo kaganata i istoriya evraziyskih stepey* (Uygur kağanlığının runik yazılı mirası ve Avrasya bozkır tarihi) (Petersburg 2010). Bu eserlerin yanı sıra *Sovetskaya Turkologiya*, *Turkologičeskiy Sbornik*, *Narodi Azii i Afrika*, *Problemi vostokovedeniya*, *Voprosy istorii*, *Altaica* gibi dergilerde 300 civarında makalesi yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

S. D. Miliband, *Biobibliografičeskiy slovar oteçestvennih vostokovedov*, Moskva 1995, II, 560; M. S. Fomkin, "O 60-letii S. G. Klyastornogo", *Sovetskaya Turkologiya*, sy. 3, Bakü 1988, s. 132-133; İlmira Ragibova, "S. G. Klyastorniy'in Hayatı ve İlmî Çalışmalarına Dair (1951-2003)", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VI/11, Bişkek 2004, s. 175-188; A. K. Kamalov, "Ret-senziya na knigu S. G. Klyastornogo Runičeskie pamyatniki uygurskogo kaganata i istoriya evraziyskih stepey", *Izvestiya Natsionalnoy Akademii Nauk Respubliki Kazahstan*, sy. 1, Almatı 2012, s. 154-156.

İSMAİL TÜRKÖĞLÜ

KOCA MEHMED PAŞA CAMİİ ve KÜLLİYESİ

Çorum'un Osmancık ilçesinde
XV. yüzyılın ortalarına doğru
inşa edilen külliye.

Osmancık Kalesi'nin eteğinde Güney mahallesinin Kayadibi mevkiindedir. Cami, imaret, hamam ve bedestenden meydana gelen külliyeinin imaret ve bedesteni günümüze ulaşmamıştır. İmaret Camii adıyla da anılan yapının, cümle kapısının üzerinde yer alan iki parçalı Arapça kitâbesinde 834 (1430-31) yılında Vezîriâzam Koca Mehmed Paşa tarafından inşa ettirildiği belirtilmektedir. 842 (1438-39) ve 843 (1439-40) tarihli vakfiyelerinden anlaşıldığı üzere bu yapıların bânisi Hıdır Dânişmend oğlu Mehmed Nizâmeddin Paşa'dır. Hayatına dair ayrıntılı bir araştırma yapmış olan Hüseyin Hüsameddin Bey'in tesbitlerine göre kendisi I. Mehmed Amasya'da iken Anadolu beylerbeyi olmuş, II. Murad döneminde 832 (1429) yılında vezîriâzamlık mertebesine yükseltilmiştir. Koca Mehmed Paşa memleketi olan Osmancık'ta 843 yılının Zilkade ayında (Nisan 1440) vefat etmiştir. Caminin doğusunda olduğu bilinen mezarı kaybolmuştur (Köseoğlu, sy. 1 [1938], s. 9).

Rebîülâhir 1082 (Ağustos 1671) tarihli bir belge caminin kubbe, mihrap ve duvarlarının çatlaması, son cemaat revakı kubbelerinin yıkılması üzerine aynı tarihte tamir edildiğini ortaya koyar. Rebîulevvel 1133 (Ocak 1721) tarihli bir fermanla da cami ve hamamın tamirinin bu tarihte tamamlandığı belirtilir. Minaresiyle son cemaat revakı 1943 yılı depreminde yıkılmış, 1968'de camiye yeni bir minare yapılmıştır. 2006-2007 yıllarında Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından gerçekleştir-

Koca Mehmed Paşa Camii'nin planı

